

MÜTƏŞƏKKİL DƏSTƏLƏR TƏRƏFİNDƏN TÖRƏDİLƏN NARKOCİNAYƏTLƏRİN İSTINTAQININ ALQORİTMLƏŞDİRİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: mütəşəkkil dəstə, narkocinayətlər, istintaq, planlaşdırma, alqoritmləşdirmə, istintaq fərziyyəsi.

Keywords: organized group, drug crimes, investigation, planning, algorithmization, investigation hypothesis.

Anahtar kelimələr: organize çete, uyğurturucu suçları, soruşturma, planlama, algoritmaləştirmə, soruşturma hipotezi.

Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərə dair cinayət işlərinin istintaqı olduqca mürəkkəb xarakter daşıyır və bu mürəkkəblilik cinayətkar fəaliyyətin müasir metodlarının təsiri altında daha da dərinləşir, bu baxımdan daha ixtisaslı əsaslandırılmış yanaşmanı tələb edir. Bu qəbildən olan cinayətlərin istintaqının kriminalistik təminatı elmi-texniki tərəqqiyə, habelə digər elmlərin elmi biliklərinin inteqrasiyasının təsiri altında kompleks yanaşmaya və istintaqın səmərəliliyinin daha da yüksəldilməsinə xidmət edir.

Son illərdə texniki elmlərin biliklərinin kriminalistikada tətbiqi getdikcə daha da genişlənir. Belə yeni elmi-texniki institutlardan biri də alqoritmləşdirmədir. “Alqoritm müəyyən bir məqsədə çatmaq üçün ilkin məlumatlar üzrə ifadənin elementar hərəkətlərinin aydın şəkildə təsvir edilmiş ardıcılığıdır” [12, s.9].

Alqoritmlər riyaziyyatın ilkin baza anlayışlarından biri olmaqla, hesablama proseslərinə ən qədim zamanlardan tətbiq edilmişdir. Kriminalistikada, əl-barmaq izləri uzun müddətdir ki, cinayətlərin açılmasında səmərəli vasitə kimi istifadə olunur. Kriminalistik alqoritmlər sahəsində nailiyyətlər əl-barmaq izlərinin öyrənilməsinə qismən avtomatlaşdırmağa imkan vermişdir. Belə ki, alqoritmlər əl-

barmaq və ovuc izlərini, şəxslərin əkslərini və DNK-nı təhlil etməyə imkan verir, həmçinin tədqiqatların sürətini və obyektivliyini təmin edir. Cinayətlərin istintaqı da Azərbaycan Respublikasının CPM-də nəzərdə tutulan müəyyən istintaq və digər prosessual hərəkətlərdən ibarət olduğundan, bu hərəkətlərin ardıcılığının bir sıra hallarda prosessual məcburiliyi müstəntiqin bu fəaliyyətinin də alqoritmləşdirilməsindən danışmağa imkan verir.

Alqoritmləşdirməni cinayətlərin istintaqı prosesinə tətbiq etdikdə, istintaqın məqsədlərinə nail olunması üçün istintaq hərəkətlərinin və digər prosessual hərəkətlərin ardıcılığını, yəni planlaşdırma fəaliyyətinin ardıcılığını bildirir. Bu kateqoriyalı cinayətlərin istintaqının planlaşdırılması cinayət işinin materiallarının və digər uyğun məlumatların analizi əsasında qərar qəbul edən müstəntiqin ciddi intellektual-idrak fəaliyyəti olmaqla tipik istintaq metodikalarını daha da təkmilləşdirir. Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqının planlaşdırılması və alqoritmləşdirilməsi, işlənilən hazırlanmış planların və alqoritmlərin optimal və məqsəduyğun şəkildə yerinə yetirilməsi bu kateqoriyalı cinayətlərin vaxtında və səmərəli istintaqını, mütəşəkkil narkocinayətkar dəstələrin kriminal fəaliyyətinin tez bir zamanda qarşısının alınmasını təmin edir.

“İstintaqın planlaşdırılması metodu istintaqın və istintaq hərəkətinin icraatının əsas məqsədinə nail olmağa aparan bütün aralıq məqsəd və vəzifələri dəqiq formulə etməyə; istintaqın faktiki vəziyyətinə və ya ayrı-ayrı istintaq hərəkətinin təşkili və aparılması gedişinə uyğun olaraq planı mütəmadi olaraq korrektə etməyə və bununla da praktiki olaraq planlaşdırmanın fasiləsizlik və dinamiklik kimi prinsiplərini reallaşdırmağa, mövcud kadr, maddi, texniki və digər resurslardan daha səmərəli istifadə etməyə imkan verir” [16, s. 27-28].

Qeyd edək ki, bəzən istintaqın planlaşdırılması və istintaq fərziyyələrinin irəli sürülməsi eyniləşdirilir, bu iki müxtəlif kateqoriyanın mahiyyətcə eyniliyi göstərilir. İ. Peşak onların bir-biri ilə qarşılıqlı bağlı olsalar da, müstəqil kriminalistik kateqoriya olduqlarını vurğulayaraq yazır ki, “istintaq fərziyyələri işin ən tez açılması məqsədilə müstəntiqin əməyinin düzgün, planlı təşkil edilməsi üçün əsas yaradırlar” [14, s. 203].

İstintaqın planlaşdırılmasının məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi alqoritmləşdirmənin düzgünlüyünü təmin edir. Əsas məqsədlər içərisində “istintaq aparatının yükünün, vaxta, qüvvə və vəsaitlərə qənaətinin optimal tənzimlənməsi, istintaqın maksimal sürətinin təmin edilməsi; bütün istintaq prosesinin ritmikliyinin təmini; istintaq və digər hərəkətlərin və tədbirlərin icrasına nəzarət; istintaqın effektiv nəticələrinin alınması” qeyd edilməlidir [15, s. 9-10].

Bəzi müəlliflər planlaşdırılmanı istintaqın təşkili metodu kimi qiymətləndirirlər [6, s. 248].

Biz İ. P. Mojayevanın “cinayətlərin istintaqının planlaşdırılması bütün təşkilati elementlər arasında əlaqələndirici halqa qismində çıxış edir” fikri ilə razılaşırıq [11, s. 236].

Kriminalistik fərziyyələrlə, eləcə də istintaqın planlaşdırılması ilə bağlı məsələlər cinayətlərin istintaqının təşkilinin əsas elementləridir. İstintaqın planlaşdırılması istintaqın qarşısında duran vəzifələrin düzgün müəyyən edilməsi və bu vəzifələrin düzgün həlli yollarının müəyyən edilməsi prosesini əhatə edir.

Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqı planının əsasını

istər ümumi, istərsə də xüsusi fərziyyələr təşkil edə bilər. Lakin bu fərziyyələr narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi, cinayət törədilməsi prosesinə aidiyyəti olan şəxslərlə bağlı informasiyanın əldə edilməsinə xidmət etməlidir. “Baş vermiş cinayətlə bağlı irəli sürülmüş tutarlı fərziyyələrə uyğun istintaq planı qurulmalı və bu plan fərziyyələrin yoxlanılmasına xidmət etməlidir. İstintaqın təşkili üsullarından biri olan planlaşdırılmanın peşəkarlıqla həyata keçirilməsi istintaqın qısa müddətdə başa çatmasına müsbət təsir edir” [2, s. 152].

Beləliklə, istintaqın planlaşdırılması dinamik bir prosesdir, fasiləsiz olaraq yeni məlumatların daxil olması, yeni halların müəyyən olunması ilə bağlı olaraq istintaq planına dəyişikliklər edilməsini nəzərdə tutur. Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlər özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdirlər. Buna görə planlaşdırılma fərdi xarakter daşımaqla vaxtında həyata keçirilməlidir. Məsələn, iş və ya yaşayış yerində axtarış aparılmadan, üzərində narkotik vasitələr daşıyan şəxsin (üzərində narkotik vasitələrlə tutulan kuryerin) dindirilməsi kriminalistik əhəmiyyət kəsb edən maddi sübutların itirilməsinə səbəb ola bilər.

İstintaq təcrübəsindən bəlli olduğu kimi, istintaq üzrə işin planlaşdırılması zamanı fərziyyələrdən asılı olaraq istintaqın qarşısında duran vəzifələr müəyyən edilir və konkretləşdirilir, daha sonra onların həlli ardıcılığı müəyyən olunur və optimal hərəkətlər kompleksi seçilir. Fərziyyələr planlaşdırılmanın məntiqi əsasını təşkil etməlidir. İstintaqın başlanğıc mərhələsində, xüsusən də informasiyanın qeyri-müəyyənliyi şəraitində cinayət işi üzrə bütün hərəkətlərin planlaşdırılması fərziyyələrə əsaslanmalıdır.

İstintaqın planlaşdırılmasının əsas məqsədi cinayətkar əməllərin törədilməsi üsullarının, yeri və vaxtının, narkotik vasitələrin daxil olma, topdan və pərakəndə satış kanallarının müəyyən edilməsindən ibarətdir. Narkocinayətlərin konkret növündən asılı olaraq istintaqın planlaşdırılması da müxtəlif olacaqdır.

İstintaqın ümumi planlaşdırılması ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin, həmçinin digər prosessual hərəkətlərin də planlaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Ümumi istintaq planı çərçivəsində konkret istintaq hərəkətinin planının tərtib edilməsi zamanı aşağıda adları qeyd edilənlərin icrası zəruri hesab edilməlidir:

- işin uyğun materiallarının və istintaqının ümumi planının təhlili;
- narkocinayətlərin istintaqının gedişində həll edilməli olan konkret vəzifələrin müəyyən edilməsi;
- qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həlli mərhələlərinin müəyyən edilməsi;
- nəzərdə tutulmuş vəzifələrin həllinin effektiv üsullarının və taktikasının seçilməsi;
- qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həlli üçün zəruri olan maddi-texniki vasitələrin müəyyən edilməsi;
- əməliyyat-axtarış tədbirlərindən və sənədlərdən istifadə haqqında məsələnin həlli;
- istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı iştirak edəcək şəxslər dairəsinin və onların hər birinin vəzifəsinin müəyyən edilməsi;
- cinayətlərin istintaqının gedişində yarana biləcək istintaq risklərinin əvvəlcədən müəyyən edilməsi;
- konkret istintaq hərəkətinin rəsmi planının tərtib edilməsi və təsdiq edilməsi üçün istintaq orqanının səlahiyyətli nümayəndəsinə təqdim olunması.

Mütəşəkkil narkocinayətkar dəstələr tərəfindən törədilən cinayətlərin istintaqı zamanı planlaşdırılma xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki istintaq planı tərtib edilmədən sübutedici informasiyanın toplanması üçün bütün iştirakçıları, bütün epizodları nəzərə almaq, heç bir detallı diqqətdən kənarda qoymaq mümkün deyildir. İstintaq planındakı boşluqlar isə sonradan müəyyən sübutedici bazanın itirilməsinə gətirib çıxara bilər.

Mütəşəkkil narkocinayətkar dəstələr tərəfindən törədilən kriminal əməllərin istintaqının planlaşdırılması prosesinin əsas elementlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- məlum olan faktların öyrənilməsi və istintaq şəraitinin qiymətləndirilməsi; istintaq və əməliyyat-axtarış fərziyyələrinin irəli sürülməsi; hər bir fərziyyə üzrə müəyyən olunmalı olan halların qeyd olunması; fərziyyələrin yoxlanılması

və ya konkret məsələlərin aydınlaşdırılması üçün zəruri olan istintaq hərəkətlərinin, əməliyyat-axtarış tədbirləri sisteminin nəzərdə tutulması; istintaq və digər hərəkətlərin aparılması müddətlərinin və ardıcılığının müəyyən edilməsi; icraçıların müəyyən edilməsi və planın icrası nəticələrinin ümumiləşdirilməsi [6, s. 236].

Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqı təcrübəsinin təhlili müəyyən nəticələrə gəlməyə imkan verir. İstintaqın məqsədlərinə nail olunması üçün müstəntiq tərəfindən bir neçə fərziyyə paralel olaraq yoxlanılmalıdır. Məhz bu yanaşma işlə bağlı halların daha güzgün müəyyən olunmasına kömək edir. Konkret bir halın bir neçə mənbənin, müxtəlif şəraitlərin təhlili vasitəsilə müəyyən edilməsi işlə bağlı bütün halların lazımı məcmusunu müəyyən etməyə imkan verir. Burada həmçinin qeyd edilməlidir ki, müstəntiq eyni bir halı təsdiq edən materialların toplanması ilə bağlı fəaliyyətini genişləndirməlidir.

İstintaq hərəkətlərinin, əməliyyat-axtarış və digər tədbirlərin kompleksi müəyyən edilərkən, bu hərəkətləri və tədbirləri həyata keçirən orqanların imkanları nəzərə alınmalıdır. Narkotik vasitələrlə bağlı olmayan mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən digər cinayətlərin istintaqı zamanı əldə edilmiş istiqamətverici informasiya da planlaşdırılmanın həyata keçirilməsinə kömək edə bilər.

Tipik hərəkətlərin keçirilməsi də ümumi planlaşdırılmada nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, istintaq planında nəzərdə tutulan tədbirlərin ayrılıqda deyil, kompleks aparılması daha yaxşı nəticə verə bilər. Belə yanaşma qüvvə və vasitələrdən səmərəli istifadə edilməsinə gətirib çıxardır. İstintaq fərziyyələri əldə olunan informasiyadan asılı olaraq, dəyişdirilə bilər, yeni fərziyyələr irəli sürülə bilər. İstintaq planında fərziyyələrə dəyişiklik edilməsi də mütləq nəzərdə tutulmalıdır.

Norveçdə “cinayətin istintaqında strukturlaşdırılmış fərziyyə metodundan” modul kimi istifadə olunur [18] və əslində o, fərziyyələrin tipikləşdirilməsi və alqoritmləşdirilməsidir ki, o da öz növbəsində fərziyyələrin formalaşdırılmasına xidmət edir.

“Həyata keçiriləcək tədbirlər planlaşdırılarkən törədilmiş cinayətin xarakteri, mütəşəkkil cinayətkar dəstənin aşkar edilmiş üzvlərinin şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri, bu regionda təşəkkül tapmış əməliyyat şəraiti, axtarışda olan dəstə üzvlərinin yoxa çıxma şəraiti və onların tutulması və ifşasını çətinləşdirən digər amillər də nəzərə alınmalıdır” [10, s.93].

Planlaşdırma daim dəyişən istintaq şəraitləri, artıq işlənmiş fərziyyələrə dövrü olaraq yenidən qayıtmaq ehtimalı da nəzərə alınmaqla ardıcıl və qarşılıqlı əlaqədar hərəkətlər sisteminin köməyi ilə reallaşdırılır.

“Cinayət işi cinayətkar qruplara daxil edilmə kimi mürəkkəb və mükəmməl işlənib hazırlanmış əməliyyat-axtarış tədbirinin nəticələrinin reallaşdırılması yolu ilə əldə edilmiş məlumatlar əsasında və ya mütəşəkkil cinayətkar dəstənin üzvləri tərəfindən törədilən cinayətlərin üzə çıxarılması nəticəsində başlandığı istintaq şəraitlərində istintaq planına ilk növbədə yeni sübutların toplanmasını, qeyri-prosessual yollarla əldə edilmiş informasiyanın yoxlanılması və prosessual təsbitini təmin edən istintaq hərəkətləri, təşkilati-taktiki və əməliyyat-axtarış tədbirləri daxil edilir” [10, s. 93-94].

Mütəşəkkil cinayətkar dəstənin üzvü olan şəxslər narkocinayətin törədilməsində şübhəli şəxslər qismində tutularaq saxlanıldıqdan sonra aşağıdakı əməliyyat-axtarış tədbirlərinin və istintaq hərəkətlərinin təşkili və keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilməlidir:

1) əməliyyat-axtarış tədbirləri: soraqlaşma; telefon danışqlarına qulaqasma; poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması; texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması; şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi; əşya və sənədlərin tədqiqi və müqayisəli tədqiq üçün nümunələrin toplanılması;

2) istintaq hərəkətləri: şəxsi müayinə və şübhəli şəxslərin dindirilməsi; nəqliyyat vasitələrinə, şübhəli şəxslərin müvəqqəti və ya daimi yaşayış yerlərinə, onların paltarlarına, şəxsi əşyalarına, narkotik vasitələrin olduğu gizli saxlanma yerlərinin, narkotik izləri olan predmetlərə (qağlar, narkotiklər üçün qablaşdırma, iynələr, pambıq tamponlar və s.) baxışın keçirilməsi; şübhəli

şəxslərin, onların qohumlarının, tanışlarının yaşayış yerləri üzrə axtarışın keçirilməsi; şübhəli şəxslər barəsində narkoloji ekspertizanın təyini; narkotik vasitələrin kriminalistik ekspertizasının təyini; şübhəli şəxslərin anket məlumatlarının, həyat tərzinin, əlaqələrinin və digər məsələlərin aydınlaşdırılmasına istiqamətlənmiş hərtərəfli dindirmənin aparılması.

Mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqı zamanı cinayətin konkret növü də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkotik vasitələrin qaçaqmalçılığının istintaqının bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır.

Qaçaqmalçılığı həyata keçirən şəxs gömrük nəzarətini həyata keçirən əməkdaşlar tərəfindən saxlanıldığı, qaçaqmalçılıq predmetinin götürüldüyü kimi istintaq şəraitində aşağıdakı istintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirləri həyata keçirilir: mütəşəkkil dəstə üzvləri olması ehtimal olunan qaçaqmalçıların tutulması; onların şəxsi müayinəsi; hadisə yerinə (cinayətkarların saxlanıldığı yerə) baxışın keçirilməsi; saxlanılmış şəxslərin geyim predmetlərinə baxışın keçirilməsi; saxlanılan şəxslərin dindirilməsi; şahidlərin, o cümlədən hadisə yerində olan digər şəxslərin dindirilməsi; şübhəli şəxslərin yaşayış və iş yeri üzrə axtarışın keçirilməsi; müqayisəli tədqiqat üçün nümunələrin əldə edilməsi; məhkəmə ekspertizalarının təyini.

Qaçaqmalçılıq predmetinin aşkar edilliyi, lakin bu predmetin kimə məxsus olduğu müəyyən olunmadığı istintaq şəraitində aşağıdakı istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilməlidir:

1) narkotik vasitələrin – qaçaqmalçılıq predmetinin aşkar olunduğu yerə baxışın keçirilməsi; 2) qaçaqmalçılıq predmetinə baxışın keçirilməsi; 3) qaçaqmalçılıq predmetinin yerləşdirildiyi qablaşdırma materiallarına və digər predmetlərə baxışın keçirilməsi; 4) şahidlərin dindirilməsi; 5) məhkəmə ekspertizalarının təyini.

İstintaq fərziyyələri narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin istintaqının planlaşdırılmasına mühüm rol oynayır. Cinayət işinin istintaqının başlanğıc mərhələsində istintaq fərziyyəsi başlanmış

cinayət işi üzrə faktiki halların və tipik elmi ümumiləşdirmələrin məcmusu kimi çıxış edir. Bu onunla izah olunur ki, istintaqın başlanğıc mərhələsinin xarakterik cəhəti zəruri informasiyanın kifayət dərəcədə olmamasıdır. Ona görə də, müstəntiq iş üzrə məlum olan halların tipik istintaq şəraitlərinə əlavə edilməsi əsasında xüsusi istintaq fərziyyələrini irəli sürür. Sonradan iş üzrə informasiya toplandıqca yeni xüsusi fərziyyələr meydana gəlir. Paralel olaraq, “rəqabətli fərziyyələrin təhlili” aparılır... cinayətlərin istintaqında idrak yanlış təsəvvürləri azaltmaq və cinayətlə mübarizə strategiyalarını təkmilləşdirmək potensialına malikdir” [4, s. 6].

Hesab edirik ki, bu kateqoriyalı cinayətlərin istintaqı zamanı aşağıdakı vəzifələrin həlli zəruridir:

- cinayət işinin bütün materiallarının, mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilən narko cinayətlərin törədilməsi şəraitini əks etdirən informasiyanın, cinayət işinin bütün prosesinin, həmçinin müxtəlif istintaq hərəkətlərinin aparılması zamanı qeydə alınmış materialların sistemli təhlili;
- irəli sürülən istintaq fərziyyələrinin yoxlanılması məqsədilə uyğun istintaq hərəkətlərinin seçilməsi, fərziyyələrin yoxlanılması zamanı yarana biləcək bütün problemlərin üzə çıxarılması, cinayət işi üzrə sübut edilməli məsələlərin müəyyən edilməsi;
- istintaq hərəkətlərinin həyata keçirilməsinin təşkilati-texniki əsaslarının, onların keçirilməsi yeri və vaxtının əvvəlcədən müəyyən edilməsi.

Mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərə dair işlərin istintaqı gedişində məxfilik; optimallıq; operativlik; hər bir cinayət işinin spesifikliyi, istintaq planlarının tərtib edilməsinin qanuniliyi və elmiliyi kimi bir sıra prinsiplərə ciddi əməl olunması zəruridir.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqı planlarının məzmununa aşağıdakı elementlər daxil edilməlidir:

- narkocinayətlərlə bağlı uyğun materialların tədqiqi və qiymətləndirilməsi zamanı irəli sürülən fərziyyələr;
- cinayət işində aydınlaşdırılmalı və həll olunmalı məsələlər;

- istintaq hərəkətlərinin aparılmasının vaxtı (müddəti), yeri və mərhələləri;
- istintaq hərəkətlərinin icraçılarının dairəsi;
- istintaq hərəkətlərinin icraatını təmin edən zəruri şərtlər və şəraitlər;
- cinayətlərin istintaqının gedişində yarana bilən istintaq riskləri.

Hüquq ədəbiyyatlarında kriminalistik alqoritm “Cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinin həlli üçün müstəntiqə tövsiyə olunan əməliyyatlar ardıcılığı sisteminin verilmiş qaydada yerinə yetirilməsi haqqında elmi əsaslı təlimat” kimi müəyyən edilir [17, s. 71].

R.S.Belkin istintaqın başlanğıc mərhələsinin alqoritmünün işlənilməsinin zəruriliyi və faydalılığını xüsusi qeyd edərək, hesab edir ki, “İstintaq alqoritmü başlanğıc istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təsviridir və bu zaman birincilərə münasibətdə onların siyahısı, tipik ardıcılığı və taktiki xüsusiyyətləri qeyd olunur, ikinciyə münasibətdə isə yalnız onların siyahısı, yəni dairəsi göstərilir və bu zaman onların köməyi ilə həll olunan məsələlər qeyd olunur” [5, s. 204].

Cinayətlərin istintaqı prosesində müəyyən şəraitlərlə bağlı kriminalistik informasiya məsələlərinin alqoritmik proqramlarının və tipik həllərinin müəyyən edilməsi mümkündür. Belə tipik həll situasiyalarının mümkünlüyü müstəntiqin hərəkətlərinin də müəyyən “alqoritmləşdirilməsinə” (proqramlaşdırılmasına) imkan verir. “Cinayətlərin açılması və istintaqı üzrə səmərəli proqramların yaradılmasında mühüm addım şəraitlərin ümumiləşdirilməsi, belə demək mümkünsə, şəraitlərin modelləşdirilməsi metodudur. Bu metodun mahiyyəti ondadır ki, hər hansı bir aspektdə analoji sayda konkret şəraitlər bir və ya bir neçə ümumiləşdirilmiş şəraitlərdə birləşdirilir ki, onlar üçün də praktiki hərəkətlərin keçirilməsi və həlli üzrə optimal proqramlar işlənilib hazırlanır” [3, s. 111].

Əslində “İstintaq alqoritmü oxşar şəraitlərdə istintaqın vəzifələrinin həll edilməsi üçün səmərəli hərəkətlərin kompleksidir” [7, s. 346].

Mütəşəkkil cinayətkar dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqının başlanğıc mərhələsində yaranan tipik istintaq şəraitlərinin

oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etmək olar. O.S. Kayqorodova qeyd olunan kateqoriyalı cinayətlərə dair işlərin istintaqı zamanı həyata keçirilən hərəkətlərin aşağıdakı alqoritmini təklif edir: “Narkotik vasitəyə oxşar maddənin aşkar edilməsi, onun götürülməsi; fiziki-kimyəvi, bioloji, daktiloskopik və digər ekspertizaların təyini; hadisə yerinə baxışın keçirilməsi; şübhəli şəxsin dindirilməsi; şahidlərin dindirilməsi; axtarışın keçirilməsi və s.” [8, s.72].

Bu siyahı təşəkkül tapmış istintaq şəraitlərindən asılı olaraq dəqiqləşdirilə, ona əlavə və dəyişikliklər edilə bilər.

İstintaq hərəkətləri ilə yanaşı, bir sıra əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi zəruriliyini də qeyd edə bilərik (soraqlaşma; vətəndaşların sorğusu; telefon danışqlarına qulaq asma; poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması; texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması; nəqliyyat vasitələrinə baxış keçirilməsi; binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə; şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi; əşya və sənədlərin tədqiqi; müqayisəli tədqiq üçün nümunələrin toplanılması).

Xüsusi ədəbiyyatda müəşəkkil cinayətkar dəstələr tərəfindən törədilən narkocinayətlərin istintaqı zamanı cinayətin iştirakçılarının tutularaq saxlanıldığı hallarda istintaqın aşağıdakı alqoritmi təklif olunur:

- “Cinayət hadisəsi yerində şəxsin (şəxslərin) tutularaq saxlanması və onun (onların)

şəxsi müayinəsi; hadisə yerinə (tutulma yerinə) baxışın keçirilməsi; maddi sübutlara baxışın keçirilməsi; şübhəli şəxsin yaşayış və iş yeri üzrə axtarışlarının keçirilməsi; şahidlərin, hal şahidlərinin dindirilməsi; şəxsin narkotik vasitə qəbul edib-etməməsinin aydınlaşdırılması məqsədilə narkoloji ekspertizanın keçirilməsi;

götürülmüş narkotik vasitələrin ekspertizaya göndərilməsi; istifadə olunan texniki vasitələrin və şübhəli şəxsin cinayətkar hərəkətlərinin sənədləşdirilməsi; cinayətin digər iştirakçılarının müəyyən edilməsi və onların axtarışı” [9, s. 296].

Məqsəd, vəzifələr, məqsədə çatmaq üzrə hərəkətlər kompleksi, onların həyata keçirilmə ardıcılığı tərkib elementləri kimi istənilən alqoritmin tərkibinə daxildir. Lakin bəzi müəlliflər tərəfindən təklif olunan istintaq hərəkətlərinin ardıcılığında ya ümumiyyətlə məqsəd və vəzifələr göstərilir, ya da ümumi şəkildə formulə edilir. İstintaq alqoritməri çoxsaylı vəzifələr kompleksindən çıxış edir. Buna görə də, cinayətlərin istintaqı alqoritmində ən azı istintaqın ümumi və xüsusi vəzifələrinin həlli və onların həlli ardıcılığı nəzərdə tutulmalıdır.

Rəqabətli fərziyyələrin təhlili cinayət araşdırmalarında yanlış idrak təsəvvürlərini azaltmaq və cinayətlə mübarizə strategiyalarını təkmilləşdirmək potensialına malikdir. Bundan əlavə, cinayətin təhlili və xəritələşdirilməsi cinayətkarlıqla mübarizədə profilaktik tədbirlərin inkişafına töhfə verə biləcək strateji vasitədir.

Beləliklə, cinayətlərin istintaqı alqoritmində məqsəd və vəzifələr, onların həlli metodları və üsulları, istintaq hərəkətlərinin növləri və ardıcılığını nəzərdə tutulmalıdır.

Narkocinayətlərin istintaqının başlanğıc mərhələsindən bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərdən müstəntiq konkret istintaq şəraitində cinayət haqqında informasiyanı adekvat qiymətləndirə bilmir. Məhz buna görə də kriminalistika elmi və təcrübəsi cinayətlərin istintaqı zamanı müstəntiq tərəfindən müəyyən səhvlərə yol verilməməsi üçün belə informasiyanın emalının müəyyən alqoritminin işlənilməsi hazırlanmasını tələb edir. Belə alqoritmərən ən ümumi və ya xüsusi halları nəzərə almaqla tərtib oluna bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi.
2. Abdullayev Ş. “İstintaqın təşkili və planlaşdırılmasının taktiki xüsusiyyətləri”// Bakı: Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi əsərlər məcmuəsi, –2006. №44, s.149-153.
3. İsayev R. “İstintaq şəraitləri cinayətlərin istintaqının informasiya sisteminin elementi kimi”// Bakı: Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri. Elmi əsərlər məcmuəsi, 2018. №66, s.111.
4. Esra Çetinöz, Merve Reyhan Baygeldi... [ve başk.]. “Suç Araştırmaları Disiplinlerarası Yaklaşımlar”. Rapor. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2022, 196 s.
5. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т.3: Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. М.: Издательство: Юристъ. 1997, 480 с.
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Учебное пособие для вузов в 3-х томах. 3-е изд., дополненное. Т.2. М.: НОРМА, 2001, 451 с.
7. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. 2-е издание. М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», ИНФРА, 2010, 780 с.
8. Кайгородова О.С. Типичные следственные ситуации и планирование расследования преступлений, связанных с незаконным сбытом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов //– Челябинск) Правопорядок: история, теория, практика, 2019. №4(23), с.68-72.
9. Криминалистика. Методика расследования преступлений новых видов, совершаемых организованными преступными сообществами: учебник / отв. ред. Ю. Г. Корухов. М.1999, 391 с.
10. Кодиров Д.С. Незаконный оборот наркотических средств: особенности методики расследования (по материалам Республики Таджикистан): /Диссертация... к.ю.н./ –Москва, 2017, 187 с.
11. Можаяева И.П. Криминалистическое учение об организации расследования преступлений: /Диссер...д.ю.н. / М., 2014, 750 с.
12. Незнанов А.А. Программирование и алгоритмизация: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / А.А.Незнанов [научн. ред. В.П.Кутепов]. – М.: Издательский центр «Академия», 2010, 304 с.
13. Паршиков В.И. О некоторых проблемах разработки и использования алгоритмов расследования отдельных видов преступлений//– М.: Вестник университета имени О.Е.Кутафина, 2021. №2, с.100-107.
14. Пешак Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование. Пер. С словац. А.М.Ларина. М.: Издательство Прогресс, 1976. 228 с.
15. Семьина Н.Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности: /Автореф... к.ю.н./М., 2009, 23 с.
16. Сулейманов Д..И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений: /Автореф. ... к.ю.н./Киев,1997, 43 с.
17. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. М:Издательство: Лига Разум, 2000, 252 с.
18. Nina Sunde. Structured Hypothesis Development in Criminal Investigation: A method aimed at providing a broad and objective starting point for a criminal investigation//London: The Police Journal, 2022. Volume 95, Issue 2, с. 276-295.

FEATURES OF THE INVESTIGATION ALGORITHMIZING OF DRUG CRIMES COMMITTED BY ORGANIZED GROUPS

NAMİG İBRAHİMLİ

*Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan
Dissertation student of the Forensic Science Center*

SUMMARY

The purpose of the article is to substantiate the fact that algorithmizing of the investigation of criminal cases related to drug crimes committed by organized groups serves to increase the efficiency of the investigation and to determine the content of these algorithms. The investigation of crimes represents a complex of procedural and other actions stipulated in the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan in a defined sequence and therefore is an area of activity that can be algorithmized.

During the research analogy, comparative research, modeling, and mathematical methods were used. The algorithm for investigating crimes should include goals and objectives, methods and techniques for solving them, and the types and sequence of investigative actions. Algorithmizing of criminal investigations ensures the frequency of investigations, optimal coordination of the activities of the bodies involved in this process, and the elimination of investigative risks.

ORQANİZE ÇETELER TARAFINDAN İŞLENEN UYUŞTURUCU SUÇLARININ SORUŞTURULMASI ALQORİTMASININ ÖZELLİKLERİ

NAMİG İBRAHİMLİ

*Azərbaycan Cumhuriyyəti Adəlet Bəkanlığı
Adli İncelemələr Mərkəzi tez öğrencisi*

ÖZET

Makalenin amacı, organize çeteler tarafından işlenen uyuşturucu suçlarına ilişkin ceza davalarının soruşturulmasına yönelik algoritmaların, soruşturmanın verimliliğini artırmaya hizmet ettiği gerçeğini kanıtlamak ve bu algoritmaların içeriğini belirlemektir. Suçların soruşturulması, Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Usulu Kanununda öngörülen usul ve diğer eylemlerin belirli bir sırayla karmaşıklığını temsil eder ve bu nedenle algoritmalaştırılabilen bir faaliyet alanıdır. Araştırma sırasında anoloji, karşılaştırmalı araştırma, modelleme ve matematiksel yöntemler kullanılmıştır. Suç soruşturma algoritması, hedefleri ve görevleri, bunları çözme yöntem ve tekniklerini, soruşturma eylemlerinin türlerini ve sırasını içermelidir. Suç soruşturmasının algoritmalaştırılması, soruşturma sıklığının, bu süreçte yer alan kurumların faaliyetlerinin ve soruşturma risklerinin ortadan kaldırılmasının optimal koordinasyonunu sağlar.